

Tóth Lajos

A szabadkai magyar nyelvű oktatás a XX. század utolsó évtizedében

Hungarian-language Education in Szabadka in the Last Decade of the 20th Century

The town of Szabadka used to be the most significant cultural centre of Northern Bácska with a decisive Hungarian intellectual character for centuries. The process of erosion which had started in the first third of the 20th century prevailed in Hungarian-language education also at the end of the century: on the one hand it became manifest in the great decrease in the number Hungarian schools, teachers, and students studying in their mother tongue and on the other, in the lack of textbooks.

Szabadka évszázadok óta Észak-Bácska legjelentősebb oktatási központjának számított, amelynek kisugárzása és vonzása más vidékeken is érezhető volt. Gazdag múltja az újabb nemzedékekre komoly kötelezettséggel és felelősséggel nehezedett, egyben bátorítólag is hatott, hogy örökségének megőrzésével és gazdagításával újabb lépéseket, erőfeszítéseket tegyenek a jövő alakításáért. Voltak persze megtorpanások is, a fejlődés ütem időnként lelassult, és nem mindig volt mentes a tévutaktól, elhibázott reformoktól. Mégis büszkén tekinthetünk vissza erre az örökségre, az e téren elért haladásra mostani nehéz helyzetünkben is. A következő adatok és információk talán meggyőzik erről az olvasót.

Óvodai nevelés

Szabadkán 1843-ban alakult meg az első óvoda, ami abban az időben rendkívüli eseménynek számított. A biztató kezdetet megtorpanás követte. A második világháború utáni évtizedekben városunk az óvodai és napközis nevelés terén köztársasági, sőt országos viszonylatban is az élvonalhoz tartozott. Az iskolás kort megelőző nevelési intézményekben a nevelőmunka magyar és szerbhorvát nyelven folyt.

A kilencvenes években az alábbiak szerint alakult az óvodai nevelés városunkban és környékén:

Az 1990/91-es tanévben az óvodai nevelés és napközis foglalkozás összesen 4153 gyermekre terjedt ki. Ebből 969-et, vagyis körülbelül egynegyedét, a 39 magyar nyelvű kis-, középs-, nagy- és előkészítő csoportban találjuk. A szerb nyelvű csoportok száma 101 volt, működött továbbá 24 kétnyelvű csoport is.

Az 1999/2000-es tanévben magyar nyelvű neveléssel (foglalkozással) összesen 684 gyermeket karoltak fel, akik 29 csoportba tartoznak. A kétnyelvű csoportok száma nyolcra csökkent. Ebből kitűnik, hogy az óvodás és napközis magyar ajkú gyermekek száma a *Naša radost* intézményeiben 285-tel csökkent, de ezt a csökkenést némileg enyhíti, hogy az Ivo Lola Ribar Általános Iskola keretei között is működik két magyar óvodai csoport negyven gyermekkel. Azt is figyelembe kell venni, hogy az 1990/91-es adatokba a csantavéri óvodásokat is beleszámították. Ott jelenleg a Néphősök Általános Iskola keretei között működik hét magyar (és egy szerb) csoport, összesen 184, 3–7 éves korú gyermek-

kel. *A létszámcsökkenés a magyar csoportokban így is meghaladja a 27%-ot, míg a szerb csoportokban ez az arány csak 6,5%.*

A háromtól hétéves korig terjedő korosztály részvételi arányáról nem rendelkezünk egészen pontos adatokkal, de becslések szerint az öt éves életkortól ez ma is meghaladja a 90%-ot. A szakemberekkel, óvónőkkel való ellátottság a magyar nyelvű foglalkozásokban (is) teljesen kielégítő.

Általános iskolák

Szabadkán az első magyar tannyelvű iskolát 1743-ban hozták létre. Az elmúlt századokban ezen a vidéken a hatosztályos iskolák hálózata alakult ki. A második világháború után előbb hétosztályossá, majd az ötvenes évek elejétől nyolcosztályossá bővült az általános iskolák szervezete, amelyekben jórészt magyar nyelvű oktatás folyt.

Az utóbbi évtizedben nem következett be jelentősebb változás a Szabadkán működő általános iskolák hálózatában, csak egyes iskolák nevei változtak. A város területén a 13 általános iskola közül 12-ben a tanítás magyar nyelven is folyik, azzal a megszorítással, hogy a Matko Vuković iskolában ez az első négy osztályra korlátozódik.

Magyar és szerb tagozatok száma azokban a szabadkai általános iskolákban, melyekben a tanítás magyar nyelven is folyt 1991-ben és 1999-ben

Az iskola neve	1991-ben		1999-ben	
	magyar	szerb	magyar	szerb
Sonja Marinković	14	38	8	32
Matko Vuković	2	32	2	32
Đuro Salaj	8	23	8	19
Ivo Lola Ribar	34	13	33	16
Jovan Jovanović Zmaj	10	28	8	24
Kizur István	13	16	8	23
Jovan Mikić	8	16	8	16
Ivan Goran Kovačić	8	25	8	19
Október 10.	8	8	7	8
Miloš Crnjanski (gyakorló iskola)	8	9	8	17
Szent Száva (Sv. Sava)	6	41	6	38
VIII. Vajdasági Rohambrigád	21	18	16	23
Összesen	140	267	120	267

A tizenkét *iskolaigazgató* közül kettő magyar nemzetiségű. A szerb vagy Crna Gora-i nemzetiségű iskolavezetők közül viszont alig néhány beszéli a magyar nyelvet, sők is alacsony szinten. Az *iskolaszék*ek nemzeti összetételében (bár ott kevésbé) szintén kifejezésre jut ez az aránytalanság.

Az anyanyelvükön tanuló magyar ajkú diákok létszámcsökkenése a kilencvenes években Vajdaság-szerte mind aggasztóbb méreteket öltött. Ez alól Szabadka sem képezett kivételt: az 1990/91-es tanévben a magyar ajkú általános iskolások összlétszáma még 3597 volt, az 1998/99-es tanévben azonban már csak 2562, ami 29%-os fogyatkozást jelent. Ehhez nagymértékben járult hozzá a magyarság létszámának apadása (a menekültek, kivándoroltak nagy száma miatt), de azt is figyelembe kell venni, hogy a *magyar ajkú tanulók mintegy ötödét szüleik szerb nyelvű tagozatokba íratják be*. Egyes iskolákban (Szent Száva, Október 10.) a magyar tanulók – mindenképp az első osztályba beiratkozottak – fogyatkozása az osztályok összevonásához, kombinált tagozatok kialakításához vezetett. A magyar tagozatok csökkenéséről (–20) szóló adatok csak sötétítik ezt a helyzetképet.

Mindezek sürgetően vetik fel azt, hogy az illetékes irányítási szervek komoly elemzés és megfontolás tárgyává tegyék *a meglévőnél ésszerűbb iskolahálózat létrehozását, olyanét, amely az anyanyelvű oktatás feltételeit teljes mértékben biztosítaná*. Egy ilyen irányú, több mint fél évtizeddel ezelőtti kezdeményezés csak bizonyos javaslatok, alternatív megoldások előterjesztéséig jutott el. A magyar nyelvű oktatás helyzete jelenleg a Szent Száva iskolában a legrosszabb, ahol a magyarul tanuló diákok összlétszáma mindössze 75 fő, de van még további négy olyan városi iskola, amelyben ez a szám 110 alatt marad.

A rendes magyar nyelvű oktatás mellett tíz városi általános iskolában tanítják a magyart, de nem anyanyelvként, hanem mint *környezeti nyelvet*. Ez az oktatási forma összesen 979 tanulót érint, bár ezt az oktatási elemet elsősorban a délszláv tanulók számára iktatták be az óratervbe, jelentős számú magyar ajkú tanuló is bekapcsolódik a munkába.

Az 1999-es adatok szerint *az anyanyelvű oktatás* városunkban, sőt az egész szabadkai járásban mindössze egyetlen iskolában (a Jovan Mikić-ben) folyik, 75 tanulóra kiterjedően. Ezt az oktatási formát azoknak a tanulóknak szánták, akiket szüleik nem az anyanyelvű osztályba íratnak be, hogy legalább a magyar nyelvű műveltség és nemzeti kultúra alapjait elsajátíthassák. Úgy tűnik, ezzel vajmi keveset törődnek az iskolaigazgatók és az oktatás-irányítási szervek.

Az általános iskolai anyanyelvű oktatással kapcsolatos adatok és információk arról tanúskodnak, hogy ezen a téren stagnálás, sőt bizonyos fokú visszafejlődés következett be Szabadkán is.

Középiskolai oktatás

Városunk az oktatás e fokozatán különösen értékes örökséggel és hagyományokkal rendelkezik. Ez a nagyszerű fejlődés az 1747-ben létesített háromosztályos középiskolával kezdődött, amelyből a gimnázium nőtt ki. Az intézmény 1861-ben alakult át nyolcosztályos főgimnáziummá. A szabadkai magyar nyelvű tanítóképzést az 1778-ban megindított tanítói tanfolyamok alkották. A zeneiskola megnyitására 1868. október 16-án került sor. A szakmai képzés az iparos tanonciskola megalakításával kezdődött 1883-ban.

A két világháború között, a királyi Jugoszláviában – a nagyszerb eszméktől áthatott kisebbségpolitika megnyilvánulásként – a magyar nyelvű középiskolai oktatás a főgimnázium magyar tagozataira, s ott is csak 2–4 tantárgyra szűkült le.

A második világháború befejezését követő években Szabadka megint igen fontos iskolaközponttá vált, és fokozatosan egyre több magyar tagozatot nyitottak. Jelenleg Szabadkán hét középiskola működik. Mindegyikben magyar tannyelvű tagozatok is találhatók, tehát ezek két tanítási nyelvű iskolák.

**Magyar és szerb tagozatok a szabadkai középiskolákban,
1991-ben és 1999-ben**

Az iskola neve	A magyar és szerb tagozatok száma			
	1991-ben		1999-ben	
	magyar	szerb	magyar	szerb
Svetozar Marković Gimnázium	17	21	11	27
Egészségügyi Középiskola	8	6	10	12
Lazar Nešić Vegyészeti-technológiai Középiskola	22	24	15	28
Villamossági, gépészeti, közlekedési Műszaki Középiskola	34	38	23	43
Építőipari Középiskola (faipari szakmákkal is)	17	21	14	30
Közgazdasági, kereskedelmi, vendéglátóipari Középiskola	10	13	13	17
Zeneiskola	4	4	4	4
Összesen	112	127	90	161

Ebből a táblázatból kiderül, hogy nyolc év alatt a magyar tagozatok száma huszonkettővel csökkent középiskoláinkban, a szerb tagozatoké viszont harmincnégygel emelkedett.

A magyarul tanuló diákok száma a kilencvenes évtizedben 2792-ről 2313-ra csökkent, ami majdnem 17,2%-os fogyatkozást jelent. 1999-ben a szerb tagozatokban 4927 tanuló volt, ami a magyar tanulók számát több mint kétszeresen múlta felül. Emellett jellemző, hogy a magyar ajkú tanulók több mint egyharmada (793) a továbbtanulás szempontjából zsákutcát jelentő harmadik szakképzési fokozatot (hároméves képzést) választja, ami továbbtanulási és érvényesülési óhajaik, törekvéseik alacsonyabb szintjére utal. Hogy emögött milyen felfogások, állásfoglalások és érzések húzódnak meg, azt komolyabb elemzés tárgyává kellene tenni.

A hét iskolaigazgató közül három magyar nemzetiségű, további egy pedig tökéletesen beszél a magyar nyelvet. Természetesen az iskolavezetőkkel szemben, a két tanítási nyelv ismerete mellett, más követelmények és elvárások is támaszthatók, amelyek a nyelvhasználati és a legszélesebben értelmezett nemzeti egyenjogúság és egyenrangúság biztosítékául is szolgálnának.

Szomorú tény, hogy vajdasági viszonylatban a középiskolai szinten a magyar ajkú tanulók több mint 72 százaléka *nem* az anyanyelvén tanul. Szabadkán ez az arány, a rendelkezésre álló iskolahálózatnak köszönhetően, valamivel kedvezőbb. A magyar nyelvű oktatás lehetőségeit tovább lehetne városunkban is bővíteni bizonyos ágazatokban, különösen a szakmai képzés negyedik fokozatán. Mint ahogy további megfontolt lépésekre, intézkedésekre volna szükség a magyar tannyelvű oktatás színvonalának emelésére, hogy az vonzóbbá váljék az itteni és környékbeli fiatalok számára, csökkentendő az általános iskolát végzett magyar ifjak kiáramlását a magyarországi középiskolákba.

Pályaválasztási és továbbtanulási gondjaikat némileg enyhíti, hogy a szabadkai község az 1999/2000-es tanévben is 1343 középiskolás diáknak (körülbelül egyharmaduk magyar nemzetiségű) *térti meg az útiköltséget* Kanizsára, Bácsstopolyára stb., az ottani kö-

zépiskolába íratkozottaknak. Az utóbbi időben a szűkös anyagi lehetőségek miatt ezekhez a költségekhez a szülőknek is hozzá kell járulniuk.

Az anyanyelv-ápolás középiskoláinkban is megszűnt, és a szakköri munka is beszűkült.

Pedagógushiány

Általános iskolákban. Az anyanyelvű oktatás színvonala s hatékonysága elsősorban a személyi feltételek előteremtésének függvénye. A legfontosabb személyi feltételt, a magyar nyelvet tökéletesen beszélő pedagógust mind nehezebben tudják iskoláinkban biztosítani. Egy 1998-ban készült közszégi felmérésben megállapították, hogy míg a szerb nyelvű tagozatokban a tanítás megfelelő végzettségű szakkaderekkel való ellátottsága közel nyolcvan százalékos, addig *a magyar nyelvű tagozatokban ez alig haladja meg a hetven százalékot*, vagyis a tantárgyak 28,8 százalékát nem megfelelő végzettségű pedagógusok tanítják. Tehát *nagy mértékű tanárihiánnyal kell szembenéznünk*, amely iskolánként változó. Ebből a szempontból legrosszabb volt és maradt a helyzet az Október 10. és a Szent Száva iskolában (52,4, illetve 44,7 százalékos hiány), viszonylag a legjobb pedig a Sonja Marinković és a J. J. Zmaj iskolában (21,8, illetve 27 százalékos hiány). A legnagyobb hiány a magyarul beszélő angol és német szakos tanárokból, a műszaki, a képzőművészeti szaktanárokból, valamint a biológia és a matematika szakos tanárokból mutatkozott. A jövőre nézve aggasztó, hogy alig van utánpótlás. A hiányzó tanárokat iskoláinkban nyugdíjasok vagy tanítók, ritkábban pedig más végzettségű szakemberek alkalmazásával igyekeznek pótolni, ami – különösen távlatokban – semmiképpen sem tekinthető elfogadható és szerencsés megoldásnak.

A helyzet javítása, majd átfogó megoldása céljából Vajdaság-szerte további adat- és információ-gyűjtésre van szükség. Ezzel összefüggésben gyakran hangsúlyozzuk a magyarul tökéletesen beszélő iskolapedagógusok és pszichológusok hiányát (jelenleg mindössze egy van belőlük), ami sok nehézséget okoz a tanulók körében végzett különböző felméréseknél, vizsgáldásoknál, valamint a tanulókkal és a szülőkkel kialakított vagy kialakítandó kommunikációs kapcsolatok ápolásában.

Középiskoláinkban is általánossá vált a magyar nyelvet tökéletesen beszélő és a szakterminológiát is ismerő *tanerők hiánya*. Az 1999-es kimutatás szerint, ebben az iskolatípusban is a magyarul beszélő angol és német szakos tanárokból volt a legnagyobb hiány, utánuk a szakmai tárgyak tanárai, valamint a matematika, fizika és kémia szakos tanárok következtek. Ennek több iskolában súlyos következménye: *a magyar nyelvű oktatás lassan kiszorul az oktatásból*. Ugyanis a középiskolákról szóló törvény lehetővé teszi, hogy amennyiben nem találunk magyar vagy magyarul tökéletesen beszélő pedagógust egy-egy tantárgy tanítására, akkor ott szerb nyelvű oktatást lehet vagy kell bevezetni. Így a Közgazdasági Középiskolában egészen vagy részben nyolc tantárgyat már szerbül tanítottak. Hasonló esetek 3-5 tantárgyra kiterjedően – a zeneiskolát kivéve – a többi szabadkai középiskolában is előfordultak. A hiányt sokszor végzettség nélküli (abszolvens) vagy nem megfelelő végzettségű szakemberek (összesen 23 esetben) vagy nyugdíjas tanárok alkalmazásával (12 esetben) ideiglenesen pótolták. Mindez halaszthatatlanná teszi ennek a kérdésnek az átfogó megoldását.

Az anyanyelven folyó oktató-nevelő munka iskolán kívüli formái

A hitoktatás. A hitoktatásnak az oktatási rendszerbe való intézményes beillesztése köztársasági szinten még várat magára. Az önként vállalt, fakultatív alapon szervezett hitok-

tatásnak és más vallási jellegű foglalkozásnak nincs jogi vagy egyéb akadálya, de megvalósításukra csak az iskolán kívül, az egyházi épületekben kerülhet sor.

A *katolikus egyház* berkeiben ez a tevékenység a plébániákhoz kötődik. Városunkban hét plébánia mellett folyik szervezett hitoktatás, aminek elsődlegesen nevelési funkciója van. A heti hittanórákat osztályonként szervezik meg. Az általános iskolák tanulóinak reprezentációja igen jelentős méretű: az 1–4. osztályos tanulók esetében ez mintegy hetven százalékosra tehető. Az 5. osztálytól ez az arány fokozatosan csökken, de a felső tagozatokban is eléri a 30–40%-ot. Természetesen a hitoktató személyisége, a hittanórák légköre, hangulata is szerepet játszik abban, hogy a különben meglehetősen túlterhelt tanulók közül hányan kötelezik el magukat a hittanórákon való rendszeres részvételre. Minden osztály számára külön hittankönyv áll rendelkezésre magyar nyelven is, ami szintén hozzájárulhat anyanyelvű írás- és olvasáskészségük fejlesztéséhez. Csak a hetedik és a nyolcadik osztályos tanulók számára készült közös hittankönyv.

A *középiszkolás diákok* részére három városi plébánia mellett szervezik a hittant – egyseges (tehát nem osztályonkénti) csoportokat alkotva. Ez a hitoktatási forma a katolikus magyar ajkú tanulóknak mindössze 10%-át öleli fel. A középiszkolás diákok számára nem készült külön hittankönyv. Az egyes témákat rendszerint a beszélgetés módszerével, a tanulók bevonásával dolgozzák fel. A hittan iránt megcsappant érdeklődés, több fontos tényező mellett a tanulók túlterheltségével magyarázható.

A nagyobb egyetemi központokban az önként jelentkező egyetemisták számára is megszervezik a hittant – egy téma vagy témakör beszélgetés vagy vita útján történő feloldozásával.

A *Szabadkai Református Egyházközségben* is megszervezik a rendszeres hittanoktatást, éspedig szombatonként, külön az 1–4. osztályos és az 5–6. osztályos tanulók részére, akik összesen tizenegynéhányan lehetnek. Emellett vasárnapi iskola is működik. Különórát biztosítanak a konfirmációra készülők gyermekek és ifjak előkészítésére, és hetenként egyszer tartanak foglalkozást az ifjúsági Biblia-körben a felső tagozatosok és a konfirmáltak számára.

Az *Evangélikus Egyházban*, a felekezethez tartozó gyermekek és ifjak kis száma miatt, nem szerveznek külön hittanórákat, hanem ezt a vasárnapi iskolával pótolják.

Mindez együttvéve, beleértve más, kisebb felekezetek tevékenységét is, hozzájárul a felnövekvő nemzedékek erkölcsi neveléséhez, személyiségformálásához, valamint anyanyelvi műveltségük ápolásához.

Civil szervezetek. Nehéz megfelelő adatokhoz és megbízható információkhoz jutni arról, hogy a magyar ajkú gyermekek és ifjak még milyen más, az anyanyelvüket (is) ápoló s műveltségüket gyarapító egyesületek, kulturális körök és szervezetek munkájába kapcsolódnak be. Ezek közül külön kiemelésre méltó a Csáth Géza Irodalmi Kör, amely Horváth Emma tanárnő szakszerű vezetésével már sok kitűnő vers- és prózamondot nevelt ki, és tagjainak fellépésével számos ünnepélyt és egyéb rendezvényt tett színvonalassá.

A Népkör, valamint a Magyar Pedagógusok Észak-bácskai Egyesületének tevékenysége is ebből a szempontból – különösen a különböző vetélkedők, versenyek megszervezése és lebonyolítása terén – figyelemre és elismerésre méltó. Külön is ki kell emelni hozzájárulásukat a magyar nemzeti tudat ápolásához és gazdagításához.

Kívánatos volna, ha városunkban is még több szervezett lehetőség, tevékenységi forma jönne létre az ifjak nemes szórakoztatására, nemzeti hagyományaink ápolására és az anyanyelvű műveltség gazdagítására – legalább bizonyos fókig pótolva azt, amit az iskola ezen a téren jelenleg nem nyújthat, vagy nem képes nyújtani különböző gátló tényezők miatt.

Ebben a tekintetben a szabadkai *Kosztolányi Dezső Diáksegélyező Egyesület* is igyekszik hézagpótló szerepet vállalni, de fő szerepe, illetve feladatköre a magyar nemzetiségű vagy vegyes házasságból származó *diákok segélyezése*. 1999-ben 405 középiskolást, valamint főiskolai és egyetemi hallgatót részesített havonta pénzsegélyben, és közel száznak ingyenes étkezést és szállást biztosított. A diákok egyharmada szabadkai és környékbeli, akik közül néhányan egyetemi tanulmányaikat az Újvidéki Egyetemen végzik, s remélhetőleg majd Vajdaságban helyezkednek el, növelve a megcsappant itteni értelmiségiek létszámát. Több hasonló erőfeszítésre volna szükség e cél érdekében.